

บทที่ 1

บทนำ

ปัญหาและความเป็นมาของปัญหา

นับแต่ช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา โลกธรรมชาตินับจากใต้ท้องทะเลลึก ขึ้นดินและผิวโลก ป่าเขาลำธาร ขึ้นไปถึงกระทั่งชั้นบรรยากาศ ล้วนได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงในเชิงทำลายล้างธรรมชาติ ซึ่งเคยรองรับ โอบอุ้มมวลมนุษย์ สูญเสียดุลยภาพลง ส่งผลให้เกิดปัญหาตามมาอย่างมากมายต่อโลกชีวภาพ โดยเฉพาะมนุษย์ เช่น ปัญหา มลพิษ การลดน้อยถอยลงของทรัพยากรธรรมชาติ ปัญหาคุณภาพชีวิต ปัญหาการใช้ทรัพยากรกับความขัดแย้งทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง เป็นต้น ทั้งนี้สาเหตุสำคัญก็คือทัศนคติและท่าทีของมนุษย์ต่อธรรมชาติ

ในยุคต้น ๆ ของประวัติศาสตร์ ทัศนคติและท่าทีของมนุษย์ต่อธรรมชาติเป็นไปอย่างเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ยอมรับว่าสรรพสิ่งในจักรวาลทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต มีธรรมชาติที่ต่างกันเป็นส่วนของกันและกัน สัมพันธ์และเกี่ยวเนื่องกัน ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ เคลื่อนไหวไปตามกฎแห่งธรรมชาติอย่างมีดุลยภาพ เป็นรูปแบบทางความคิดความรู้แบบองค์รวม (Holistic Paradigm) ทัศนคติดังกล่าวมีลักษณะเป็นธรรมเนียม เป็นที่ยอมรับกันทั้งปรัชญาตะวันออก เช่น ฮินดู เช่น พุทธ เต๋า และปรัชญาตะวันตก เช่น ปรัชญากรีกยุคแรก ซึ่งมีระยะเวลาตั้งแต่ปี 524 ถึงกลางศตวรรษที่ 5 ก่อน ค.ศ. ได้แก่ สำนักไมเลเซียน (Milecien 524-611 ก่อน ค.ศ.) สำนักไพธากอรัส (Pythagorus 580-510 ก่อน ค.ศ.) สำนักเฮราคลิตุส (Heraclitus 535-475 ก่อน ค.ศ.) (อมร โสภณวิเศษวงศ์, 2520 : 36-39)

แต่ต่อมาถึงยุคสมัยของอริสโตเติล (Aristotle 334-322 ก่อน ค.ศ.) ก็เริ่มแยกสสารและจิตออกจากกัน มีอิทธิพลทำให้เกิดปรัชญาวัตถุนิยมที่เป็นรากฐานของความคิดวิทยาศาสตร์ ส่งผลให้ทัศนคติและท่าทีของมนุษย์ต่อธรรมชาติเปลี่ยนแปลงไป มนุษย์มองตนเองแปลกแยกจากธรรมชาติและสรรพสิ่งอื่น ๆ มุ่งที่จะเอาชนะธรรมชาติเพื่อมารับใช้

ความพึงพอใจ และความสะอาดสบายของสังคมมนุษย์ แม้สังคมมนุษย์จะพัฒนาทางวัตถุอย่างมากมาย แต่ในขณะเดียวกันปัญหาที่เกิดขึ้นกับมนุษย์และธรรมชาติก็มากขึ้นเป็นเงาตามตัว และนับวันก็ยิ่งทวีความรุนแรงจนถึงภาวะวิกฤติ เป็นสัญญาณเตือนมนุษย์ว่า ทัศนคติและท่าทีของมนุษย์ในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติดังกล่าวไม่ถูกต้อง นักนิเวศวิทยาพยายามกระตุ้นเตือนความสำนึกของมนุษย์ให้เห็นว่า ความสมดุลของระบบนิเวศเป็นสิ่งสำคัญยิ่งต่อความอยู่รอดของมนุษย์ และเรียกร้องให้มนุษย์เปลี่ยนทัศนคติและท่าทีต่อ ธรรมชาติจากการเอาชนะธรรมชาติมาเป็นการอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างสันติ เช่น ทัศนคติของ อัลโด เลียวโพลด์ (Aldo Leopold) ที่เรียกร้องให้มนุษย์มีจริยธรรมชาวโลก (Land Ethics) แม้องค์กรระดับโลกอย่างสหประชาชาติก็มีมติให้ตรากฎบัตรแห่งโลกว่าด้วยธรรมชาติ (World Charter for Nature) ขึ้นในปี ค.ศ. 1982 เพื่อหาทางแก้ปัญหาและวิกฤติที่เกิดขึ้น อย่างไรก็ตาม ปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องพันลึกซึ่งกับรากฐานพฤติกรรมและจิตสำนึกของมนุษย์ในสังคม ดังนั้นในการแก้ไขปัญหาวิกฤติธรรมชาติดังกล่าวจึงต้องให้ความสำคัญเรื่องการพัฒนาพฤติกรรมและปลูกฝังจิตสำนึกของมนุษย์ เพื่อการอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างเหมาะสม

พุทธศาสนาซึ่งเป็นภูมิปัญญาของมนุษย์ไม่เพียงเป็นศาสนาเท่านั้น แต่ยังเป็นปรัชญาอีกด้วย สามารถนำมาเป็นเกณฑ์ตัดสินคุณค่า ปลูกฝังจิตสำนึกและนำมาเป็นวิถีชีวิตได้อีกด้วย ดังนั้นสมมติฐานในการวิจัยครั้งนี้ก็คือ มนุษย์มีทัศนคติต่อโลกธรรมชาติเช่นไรย่อมปฏิบัติต่อโลกธรรมชาติเช่นนั้น ปัญหาต่อไปที่น่าจะค้นคว้าให้กระจ่างก็คือ พุทธปรัชญามีทัศนคติและท่าทีอย่างไรในเรื่องมนุษย์และธรรมชาติ เป็นการนำหลักพุทธศาสนามาวิเคราะห์ภายใต้กรอบของอภิปรัชญาและจริยศาสตร์ ซึ่งการวิจัยดังกล่าวทำให้เรามองเห็นลักษณะนิเวศปรัชญาตามทัศนคติพุทธศาสนาได้อย่างชัดเจน

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วิทยานิพนธ์ของ ภัทธราภรณ์ มูลสวัสดิ์ (2525) ได้ศึกษาลักษณะธรรมชาตินิยมของพุทธปรัชญา โดยผู้วิจัยตั้งประเด็นปัญหาในการวิจัยไว้ว่า พุทธปรัชญามีความเป็นธรรมชาตินิยมอย่างไร แตกต่างกับธรรมชาตินิยมในปรัชญาตะวันตกหรือไม่ โดยการนำเอาความคิดปรัชญาตะวันตกมาศึกษาวิเคราะห์พุทธปรัชญา ในการวิจัยดังกล่าวใช้

วิธีการวิจัยเชิงปรัชญาที่เรียกว่า การใช้เหตุผล (Reasoning) โดยอาศัยประสบการณ์ได้แก่ ประสบการณ์จากประสาทสัมผัสทั้งห้า ประสบการณ์ทางวิทยาศาสตร์และประสบการณ์ทางศาสนา ซึ่งทำหน้าที่เป็นข้อมูล (Data) การวิเคราะห์เป็นการคิดหาเหตุผลตามกระบวนการทางตรรกวิทยา ซึ่งเป็นการจัดประสบการณ์ทั้งหลายที่ยกมาอ้างเป็นข้อมูลนั้น ให้สัมพันธ์กันอย่างเป็นเอกภาพ มีแนวโน้มไปในทางเดียวกัน จนสรุปได้ว่า พุทธปรัชญามีลักษณะเป็นธรรมชาตินิยม คือสรรพสิ่งทั้งหลายอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติ และทฤษฎีความเป็นสาเหตุ คือเมื่อเกิดขึ้นแล้วดำรงอยู่ และเปลี่ยนแปลงไปในที่สุด มนุษย์เป็นผลิตภัณฑ์หนึ่งของธรรมชาติก็ย่อมอยู่ภายใต้กฎธรรมชาตินี้เช่นกัน โดยมีกฎแห่งกรรมเป็นตัวกำหนดเจตจำนงค์เสรีของมนุษย์ ข้อสรุปดังกล่าวสามารถนำมาเป็นข้อมูลในการวิจัยตามหัวข้อวิจัยที่กำหนดไว้ได้อย่างสอดคล้อง

งานวิจัยของฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ (2535) มีจุดมุ่งหมายที่จะค้นคว้าคำสอนของพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกเพื่อใช้เป็นหลักจริยธรรมในการทำความเข้าใจกับสภาพธรรมชาติและ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ดังนั้นสมมติฐานในการวิจัยจึงต้องการแสดงให้เห็นว่าหลักจริยธรรมของพุทธศาสนามุ่งให้มนุษย์อนุรักษ์ธรรมชาติ

ฉัตรสุมาลย์นำเสนอเนื้อเรื่องทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ในชื่อ “เสียงครวญจากป่า” (Tree of Life) โดยแบ่งเป็น 6 บท

บทแรก กล่าวถึงวิกฤติของสิ่งแวดล้อม โดยแสดงให้เห็นภาพกว้าง ๆ เกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมที่สังคมปัจจุบันกำลังเผชิญอยู่ เช่น ปัญหาการตัดไม้ทำลายป่า ปัญหา น้ำเสีย อากาศเป็นพิษ ฯลฯ และความจำเป็นที่จะต้องนำเสนอคำสอนในพุทธศาสนาเป็นหลักทางจริยธรรมของมนุษย์ เพื่อช่วยแก้ไขปัญหาค่าเสื่อมโทรมของธรรมชาติ

บทที่ 2 กล่าวถึงทัศนะของพุทธศาสนาว่ามิทำอะไรต่อธรรมชาติ อันจะเป็นตัวกำหนดจริยธรรมของมนุษย์ต่อธรรมชาติว่า พึ่งชื่นชมในธรรมชาติและปรารถนาที่จะทะนุถนอมโอบอุ้มธรรมชาติไว้

บทที่ 3 กล่าวถึงความสัมพันธ์อันแนบแน่นระหว่างชาวพุทธกับป่าว่า การเป็นชาวพุทธในสมัยแรกนั้น หมายถึงการเป็นผู้อยู่ป่า จริยธรรมเบื้องต้นจึงเกิดจากรากฐานการทำความเข้าใจในเรื่องความรัก และความกตัญญูที่ชาวพุทธพึงมีต่อป่าและทุกสิ่งที่เป็นธรรมชาติ

บทที่ 4 กล่าวถึงท่าทีของพุทธศาสนาที่มีต่อแหล่งน้ำ ลำธาร คำสอนต่าง ๆ ของพุทธศาสนาในบริบทนี้ จึงเป็นไปเพื่อเป็นแนวทางให้สังคมชาวพุทธรู้จักการอนุรักษ์แหล่งน้ำ และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

บทที่ 5 ศึกษาถึงท่าทีของพุทธศาสนาที่มีต่อสัตว์ป่า และสิ่งมีชีวิตทั่วไป ท่าทีดังกล่าวที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก โดยมีพื้นฐานทางจริยธรรมที่ว่า มนุษย์และสัตว์ล้วนเป็นเพื่อนร่วมวิญญูสงสาร จึงพึงมีเมตตากรุณาต่อกัน อยู่ร่วมกันด้วยความสามัคคีปรองดอง และเป็นมิตรต่อกัน

บทที่ 6 ศึกษาวิธีการอนุรักษ์ โดยมองประเด็นปัญหาว่าสาเหตุเกิดจากมนุษย์ จึงต้องแก้ที่มนุษย์ โดยพยายามทำความเข้าใจที่ตัวมนุษย์เอง การอนุรักษ์จะสัมฤทธิ์ผลได้ก็ต่อเมื่อมนุษย์มีการพัฒนาทางจิตวิญญาณจนเกิดความตระหนักในคุณค่าของธรรมชาติ

งานวิจัยเล่มนี้ เป็นงานในลักษณะคัดเลือกคำตรัสของพระพุทธเจ้าและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสมัยพุทธกาลที่เกี่ยวข้องกับสภาวะแวดล้อม มาอ้างอิงให้เห็นความเกี่ยวข้องระหว่างพุทธศาสนากับสภาวะแวดล้อม จึงเป็นไปในแง่การตีความและวิเคราะห์คำสอนทางพุทธศาสนาจากพระไตรปิฎกโดยทั่วไป มิได้วิเคราะห์เป็นระบบทางปรัชญา

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องอีกเล่มหนึ่งได้แก่ งานวิจัยของ เนื่องน้อย บุญเนตร (2537) ใช้วิธีการวิจัยแบบระเบียบวิธีวิจัยเชิงปรัชญา โดยการพรรณนาเชิงวิเคราะห์เปรียบเทียบ ซึ่งแบ่งเป็น 2 ส่วนคือ ส่วนที่เป็นการวิเคราะห์ เป็นการวิเคราะห์โครงสร้างทางอภิปรัชญา และจริยศาสตร์ของโลกทัศน์ต่าง ๆ ที่แสดงท่าที 4 แบบต่อธรรมชาติ คือ

- 1) ท่าที “ทรราช” (Despotic Position) ซึ่งมองความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับโลกธรรมชาติว่าเป็นเสมือนความสัมพันธ์ระหว่างเจ้า “ทรราช” (มนุษย์) กับ “บ่าว” (โลกธรรมชาติ)
- 2) ท่าที “ผู้ทำหน้าที่ดูแลแทนพระเจ้า” (Stewardship) ซึ่งมองว่ามนุษย์มีความรับผิดชอบต่อพระเจ้าที่จะดูแลรักษาโลกธรรมชาติ
- 3) ท่าที “นิเวศน์สำนึก” (Ecological Conscience) ซึ่งมองโลกและมนุษย์แบบองค์รวมอันมีพื้นฐานมาจากวิทยาศาสตร์สาขาชีววิทยา
- 4) ท่าที “สำนึกทางศาสนาที่ยังโยงถึงสรรพสิ่งทั่วสากลของพุทธศาสนา”

การวิเคราะห์ดังกล่าวเพื่อสรุปทัศนคติที่มนุษย์พึงมีต่อธรรมชาติและแนวทางปฏิบัติที่สอดคล้องกับทัศนคติดังกล่าว โดยศึกษาจากพุทธปรัชญาว่าข้อบัญญัติในพระวินัยขัดแย้งหรือสอดคล้องกับทัศนคติดังกล่าว

ในส่วนของ การเปรียบเทียบ เป็นการเปรียบเทียบสมมติฐานทางอภิปรัชญาและจริยศาสตร์ของท่าที่ 4 แบบข้างต้นว่า คล้ายคลึงหรือแตกต่างกันหรือไม่ และมีผลต่อแนวทางการปฏิบัติต่อธรรมชาติอย่างไร ดังนั้นงานวิจัยดังกล่าวจึงเป็นการเปรียบเทียบจริยศาสตร์สภาวะแวดล้อมของทัศนะ 4 แบบดังกล่าว

ส่วนหนังสือของท่านพุทธทาส อินทปัญโญ (2538) กล่าวถึงหลักธรรมในพระพุทธศาสนาอย่างละเอียดลึกซึ้ง แต่เข้าใจได้ง่าย แบ่งเป็น 10 บท บทแรกเป็นการอธิบายความหมายของธรรมว่า “ธรรมคือธรรมชาติ ธรรมคือกฎของธรรมชาติ ธรรมคือหน้าที่ตามธรรมชาติ และธรรมคือผลจากธรรมชาติ” (พุทธทาส อินทปัญโญ, 2538 : 29) เป็นการอธิบายความหมายของ “ธรรม” ในความหมายอย่างกว้างที่ตรงความหมายเดิมในภาษาบาลี ดังนั้นโดยความหมายดังกล่าว ธรรมกับธรรมชาติจึงเป็นเรื่องเดียวกัน การศึกษาธรรมก็คือการศึกษาธรรมชาติ ส่วนบทที่ 2 ถึงบทที่ 10 เป็นรายละเอียดของธรรม คือ วิธีศึกษาธรรม ธรรมกับตัวเรา ธรรมคุ้มครองโลก ธรรมกับศีลธรรม ธรรมกับศาสนา หัวใจของพระพุทธศาสนา ธรรมกับจิต ธรรมะกับการปฏิบัติหน้าที่ และธรรมกับผลแห่งการทำหน้าที่

ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้รับการยกย่องว่าเป็นปราชญ์แห่งพุทธปรัชญา เป็นนาคารชุนแห่งเดรวาท (สัมพันธ ก้องสมุทร, 2530 : 342) บทความงานเขียน และธรรมบรรยายของท่านได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง ว่าเป็นการตีความหลักธรรม หลักปรัชญาทางพุทธศาสนาที่ทันสมัยทันสมัย ถูกต้องและง่ายแก่บุคคลทั่วไปที่จะศึกษาและทำความเข้าใจ โดยเฉพาะการให้ความหมายตามหนังสือเล่มดังกล่าวว่า ธรรมคือธรรมชาติ เป็นการตีความที่ตรงกับประเด็นงานวิจัยเรื่อง ท่าที่มนุษย์ต่อธรรมชาติในทัศนะพุทธปรัชญา จึงได้นำหนังสือของท่านมาเป็นเอกสารที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาพุทธปรัชญาในแง่นิเวศวิทยา โดยการมองธรรมชาติแบบนิเวศสำนึก (Ecological Conscience) ตามทัศนะพุทธปรัชญาวิเคราะห์ให้เห็นความสำคัญของธรรมชาติ ยอมรับในคุณค่าของ ทุก ๆ ชีวิต และความสัมพันธ์ที่ทุกชีวิตมีต่อกันในระบบนิเวศ ซึ่งสอดคล้องกับหลักอหิงสาคะของพุทธปรัชญา อันเป็นแนวทางให้บุคคลมองเห็นคุณค่าของพุทธปรัชญาและเป็นที่ยอมรับ

2. เพื่อชี้ให้เห็นโลกทัศน์แบบองค์รวม (Holistic Paradigm) ของพุทธปรัชญา ซึ่งเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาวิกฤติธรรมชาติ และเกิดการพัฒนายั่งยืน (Sustainable Development) เป็นการพัฒนาแบบองค์รวมที่สมดุลอันเป็นระบบบูรณาการของจริยธรรม

สมมติฐานแนวเหตุผลหรือทฤษฎีที่สำคัญ

สมมติฐานในการวิจัยครั้งนี้ก็คือ มนุษย์มีทัศนะต่อธรรมชาติอย่างไร ย่อมปฏิบัติต่อธรรมชาติอย่างนั้น โดยสรุปความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ตามทัศนะพุทธปรัชญาว่าเป็นแบบสหสัมพันธ์เชิงเหตุผล (Action-Reaction) ดังนั้นในฐานะที่มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของโลกธรรมชาติ ปัญหาที่เกิดขึ้นต่อโลกธรรมชาติ สาเหตุส่วนหนึ่งเกิดจากการกระทำของมนุษย์ และปัญหาที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ สาเหตุหนึ่งจึงเกิดจากการกระทำของธรรมชาติ พุทธปรัชญามีทัศนะว่ามนุษย์สามารถใช้ปัญญาพัฒนาศักยภาพของตน เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับมนุษย์อันเกิดจากการกระทำของมนุษย์ได้ โดยการรู้ และเข้าใจกฎธรรมชาติ ซึ่งจะนำไปสู่การกำหนดท่าทีมนุษย์ต่อธรรมชาติอย่างถูกต้อง เหมาะสม การให้เหตุผลเพื่ออธิบายทัศนะของมนุษย์ต่อธรรมชาตินั้น เราสามารถนำหลักอภิปรัชญา และหลักทางจริยศาสตร์มาใช้ได้ นั่นคือทฤษฎีธรรมชาตินิยม (Naturalism) ทฤษฎีมนุษยนิยม (Humanism) และแนวคิดจริยศาสตร์สภาวะแวดล้อม (Environmental Ethics)

ธรรมชาตินิยมเชื่อว่า มนุษย์ สัตว์ พืช ก้อนหิน และสิ่งอื่น ๆ มีลักษณะและคุณสมบัติบางอย่างร่วมกัน และต่างเป็นผลิตผลของวิวัฒนาการอันเป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดสิ่งใหม่ ๆ ขึ้นในจักรวาล สรรพสิ่งเหล่านี้มีความหลากหลายและเป็นจริงในตัวเอง ไม่

สามารถทอนลงเป็นเพียงปรากฏการณ์ของอีกสิ่งหนึ่งได้ ดำเนินไปตามกฎเกณฑ์ที่แน่นอนอันใดอันหนึ่ง อย่างไรก็ตามแม้ว่ามนุษย์จะมีลักษณะและคุณสมบัติบางอย่างร่วมกับสัตว์และสิ่งอื่น ๆ แต่มนุษย์ก็มีลักษณะบางอย่างเป็นของตนโดยเฉพาะ ได้แก่ การคิด (วิทย์ วิศทเวทย์, 2537 : 72-74) ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีทางจริยศาสตร์ซึ่งให้ความสำคัญแก่มนุษย์สูงกว่าสัตว์ ได้แก่ ทฤษฎีมนุษยนิยม “มนุษย์ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่พระเจ้า ไม่ใช่พืช ไม่ใช่เหวดา มนุษย์มีธรรมชาติเป็นของตนเอง” (บุญมี แทนแก้ว, 2529 : 126) กิจกรรมที่ทำให้มนุษย์ต่างไปจากสัตว์คือ กิจกรรมในการใช้เหตุผล

การนำทฤษฎีทั้งสองมาอธิบายพุทธปรัชญาเพื่อแสดงให้เห็นว่า แม้พุทธปรัชญาจะมีลักษณะมนุษยนิยม แต่ก็มีลักษณะเป็นธรรมชาตินิยมด้วย และได้มีความขัดแย้งกันแต่อย่างใด การอธิบายพุทธศาสนาในแง่เนิเวศปรัชญาจะสมบูรณ์ยิ่งขึ้นเมื่อเรานำแนวคิดจริยศาสตร์สภาวะแวดล้อม (Environmental Ethics) ซึ่งนักจริยศาสตร์สภาวะแวดล้อมยกโลกทัศน์ 4 แบบมาอธิบาย เพื่อเน้นให้เห็นทัศนะของมนุษย์ต่อธรรมชาติของพุทธปรัชญาชัดเจนขึ้น

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจพุทธปรัชญาในแง่เนิเวศปรัชญา ซึ่งเป็นการศึกษาทฤษฎีองค์ความรู้ในลักษณะองค์รวม เปรียบเทียบกับแนวความคิดของปรัชญาตะวันตก ทำให้มองเห็นลักษณะของพุทธปรัชญาชัดเจนขึ้น
2. เพื่อกระตุ้นให้บุคคลตระหนักในปัญหาวิกฤติของโลกธรรมชาติที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน และเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาต่อไป
3. เพื่อเป็นแนวทางในการวิจัยในสาขาปรัชญาต่อไป

ขอบเขตการวิจัย

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มุ่งที่จะศึกษาพุทธปรัชญาในแง่เนิเวศปรัชญา เน้นเรื่องของมนุษย์และธรรมชาติ ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของพุทธปรัชญาซึ่งมีทัศนะแบบมนุษยนิยมและธรรมชาตินิยม เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันโดยที่มนุษย์มีฐานะ 2 อย่างคือ ฐานะที่เป็นชีวิตที่มี

สภาวะอยู่ในธรรมชาติ หรือเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ และฐานะที่เป็นผู้สร้างโลกแห่งเจตนจำนงคือโลกมนุษย์ ดังนั้นมนุษย์จึงเป็นปัจจัยตัวกระทำที่สำคัญที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแกโลกธรรมชาติ การศึกษาค้นคว้าจึงมุ่งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ โดยเน้นประเด็นเรื่อง ทำที่มนุษย์ต่อธรรมชาติในทัศนะพุทธปรัชญา ทั้งในทางสร้างสรรค์และในทางทำลาย ดังนั้นทัศนะและท่าทีของมนุษย์ที่มีต่อธรรมชาติจึงเป็นสิ่งสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลง และการดำรงอยู่ของธรรมชาติ พุทธปรัชญามีทัศนะในเรื่องความรู้ของมนุษย์ว่าต้องเป็นองค์ความรู้แบบองค์รวม และมีกระบวนการตรวจสอบปัญหาอยู่ตลอดเวลา เพื่อความเหมาะสมและเกิดประโยชน์จนกว่ามนุษย์จะพัฒนาทั้ง พฤติกรรมจิตใจ และปัญญา จึงจะถือว่าเป็นการพัฒนาแบบองค์รวมที่สมดุล

ข้อตกลงเบื้องต้น

พุทธศาสนาเป็นศาสนาสากลที่ก่อตั้งมาเป็นเวลานานกว่า 2000 ปี มีประชาชนนับถือทั่วโลก มีนิกายแยกย่อยออกไปหลายนิกาย ซึ่งสรุปได้เป็น 2 นิกายใหญ่ ๆ คือ นิกายเถรวาทและนิกายมหายาน ทั้งสองนิกายแม้โดยหลักการใหญ่ ๆ จะเหมือนกัน แต่รายละเอียดปลีกย่อยเช่น ภาษาที่ใช้ การตีความพระวินัย พระสูตร เป็นต้น มีความแตกต่างกัน เนื่องจากต่างก็มีพัฒนาการอันยาวนานทางประวัติศาสตร์ มีความซับซ้อนและหลากหลายตามสภาพการณ์ในสังคมท้องถิ่นที่คติทางพุทธศาสนาเผยแผ่ไปถึง ดังคำกล่าวของท่านพุทธทาสภิกขุว่า “มหายานกับหินยานนั้นท่านทั้งหลายก็ให้เห็นแล้วว่า เป็นพุทธศาสนาหรือแสงสว่างด้วยกัน จะมีผิดกันบ้างก็ตรงที่เครื่องประกอบภายนอกเล็ก ๆ น้อย ๆ อันเนื่องมาจากความต้องการปลีกย่อยของบุคคล ผู้นำพระพุทธศาสนาไปเผยแผ่ในที่นั้น ๆ ซึ่งมีประชาชนต่างกัน มีขนบธรรมเนียมต่างกัน มีความจำเป็นบางอย่างครอบงำเขาอยู่ต่างกัน แต่ทั้งสองนิกายก็ยังคงเป็นศาสนาหรือแสงสว่างอยู่นั่นเอง” (สุวรรณา สตาอาณันท์, 2536 : รองปก)

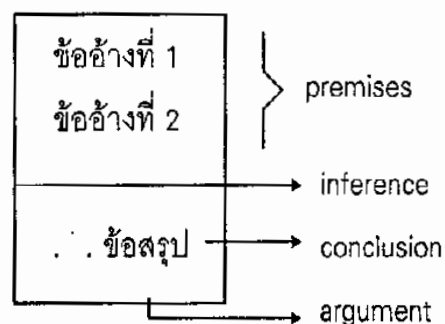
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เจาะจงศึกษาเฉพาะพุทธศาสนานิกายหินยานเท่านั้น เนื่องจากนิกายหินยานหรือเถรวาท “มีความเคร่งครัดต่อการยอมรับแหล่งข้อมูลตามที่ได้กำหนดบันทึกไว้ในพระบาลี ตั้งแต่การสังคายนาครั้งแรก ๆ เป็นบรรทัดฐานร่วมกัน ความเข้าใจเกี่ยวกับข้อคำสอนก็มีลักษณะอนุรักษนิยมสูง” ซึ่งช่วยให้ชี้ชัดได้ว่า คำสอนใดเป็น

ของฝ่ายเถรวาทหรือไม่” (สุวรรณ สภาอานันท์, 2536 : 7) อนึ่ง พระไตรปิฎกซึ่งเป็นคัมภีร์หลักของพุทธศาสนาฝ่ายหินยาน มีการแปลเป็นภาษาไทยอย่างสมบูรณ์ และงานเขียนของนักปราชญ์ ผู้รู้ ฝ่ายหินยานก็มีมาก ดังนั้นการวิจัย ท่าทีของมนุษย์ต่อธรรมชาติ ในทัศนะพุทธปรัชญาฝ่ายหินยานจึงสามารถกระทำได้ชัดเจนและแน่นอนกว่า

วิธีการวิจัย

งานวิจัยฉบับนี้ ใช้วิธีวิจัยแบบการใช้เหตุผล (Reasoning) คือการคิดเพื่ออธิบายปรัชญาพุทธศาสนา ตามหลักตรรกวิทยา 2 ระบบคือ ตรรกวิทยาระบบนิรนัย (Deductive Logic) และตรรกวิทยาระบบอุปนัย (Inductive Logic)

“ตรรกวิทยาเป็นการศึกษาการอ้างเหตุผล (Argument) ที่ถูกต้อง เป็นการวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงสนับสนุน (Inference) ที่ถูกต้อง ระหว่างข้ออ้าง (Premises) และข้อสรุป (Conclusion) ดังโครงสร้างต่อไปนี้

(ชัชชัย คุ่มทวีพร, 2534 : 5)

ตรรกวิทยาแบบนิรนัย (Deductive Logic) คือการอ้างเหตุผลที่ข้อสรุปเป็นจริงตามเงื่อนไขของข้ออ้าง (ชัชชัย คุ่มทวีพร, 2534 : 14) หรือเป็นการสรุปสิ่งเฉพาะจากสิ่งสากล ตัวอย่างเช่น

สัตว์ทุกตัว	เป็น	สิ่งจะต้องตาย	
สุนัข	เป็น	สัตว์	ข้ออ้าง (Premises)
∴ สุนัข	เป็น	สิ่งจะต้องตาย	ข้อสรุป (Conclusion)

(บุญมี แพ้นแก้ว, 2536 : 11)

ตรรกวิทยาแบบอุปนัย (Inductive Logic) คือการอ้างเหตุผลที่ถ้าข้ออ้างทุกข้อเป็นจริง ข้อสรุปจะมีโอกาสเป็นจริงสูง หรือเป็นการสรุปความจริงทั่วไปจากความจริงเฉพาะ ความรู้ที่เราสรุปได้เป็นความรู้ใหม่โดยอาศัยหลักฐานจากประสบการณ์เฉพาะ จึงเป็นการสรุปเก็บข้ออ้างหรือเกินหลักฐานที่มีอยู่ ตัวอย่างเช่น

ล้งไม้	ซุง	ท่อนไม้	เป็น	สิ่งลอยน้ำได้	}	ข้ออ้าง (Premises)
ล้งไม้	ซุง	ท่อนไม้	เป็น	ไม้		
∴ ไม้ทุกชนิด			เป็น	สิ่งลอยน้ำได้		

ความจริงเฉพาะ	ความจริงทั่วไป
(ข้ออ้างจากประสบการณ์)	(ข้อสรุป)

ล้งไม้ลอยน้ำ	}	ไม้ย่อมลอยน้ำ
ซุงลอยน้ำ		
ท่อนไม้ลอยน้ำ		

(บุญมี แทนแก้ว, 2536 : 21)

การใช้เหตุผลเกิดจากการคิดเป็นกระบวนการทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นภายในสมองของคนเรา การใช้เหตุผล 2 ระบบที่กล่าวมา เป็นการให้เหตุผลของมนุษย์ที่สรุปง่าย ๆ ว่า

“การใช้เหตุผลแบบนิรนัย คือการพิสูจน์ความเชื่อใหม่ที่ถูกต้อง โดยอาศัยความเชื่อเก่าที่มีอยู่แล้ว...การใช้เหตุผลนิรนัยเป็นรากฐานของปรัชญา คณิตศาสตร์”

“การใช้เหตุผลแบบอุปนัย คือได้แก่การสังเกตรวบรวมความเป็นระเบียบสม่าเสมอที่เกิดขึ้นในธรรมชาติจำนวนหนึ่ง แล้วสรุปว่าเมื่อใดก็ตามที่เราเห็นปรากฏการณ์ชนิดเดิมนั้นซ้ำอีก เราจะสามารถพยากรณ์ผลที่จะเกิดขึ้นตามข้อเท็จจริงที่เคยสังเกตเห็นมาแล้ว...การใช้เหตุผลแบบอุปนัยเป็นรากฐานของปรัชญาวิทยาศาสตร์” (สมภาร พรหมทา, 2539 : 9) อย่างไรก็ตาม การใช้เหตุผลแบบอุปนัยจะเชื่อถือได้ต้องอาศัยหลักฐานที่อ้างและลักษณะของเรื่องที่สรุป 3 ประการคือ

1. หลักฐานที่อ้างมีอย่างน้อยเพียงใด
2. หลักฐานที่อ้างเป็นตัวแทนที่ดีเพียงใด

3. เรื่องจะสรุปซับซ้อนเพียงใด

(บุญมี แทนแก้ว, 2534 : 21-22)

งานวิจัยฉบับนี้เป็นการศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร (Documentary Research) โดยใช้เอกสารชั้นต้น (Primary Source) ได้แก่ พระไตรปิฎก

หลักฐานชั้นรอง (Secondary Source) ได้แก่ งานเขียน งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพุทธธรรม ซึ่งมีผู้ทำการวิเคราะห์แสดงความคิดเห็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับหลักธรรมทางพุทธศาสนา ซึ่งได้อธิบายไว้ทั้งในแง่ปรัชญาและศาสนา ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ เช่น งานของท่านพุทธทาสภิกขุ “คู่มือศึกษาระบบฉบับสมบูรณ์” งานของพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) “พุทธธรรม” “การพัฒนาอย่างยั่งยืน” เรื่องน้อย บุญเนตร “จริยศาสตร์ สภาวะแวดล้อม : โลกทัศน์ในพุทธปรัชญาและปรัชญาตะวันตก” จัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ “พุทธศาสนาและการอนุรักษ์ธรรมชาติ” ประเวศ วะสี และคณะ “ความหลากหลายทางชีวภาพกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน” สมภาร พรหมทา “พุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์” สุวรรณ สถาอาพันธ์ “มนุษย์ทัศน์ในปรัชญาตะวันออก” ฟริจอฟ คาปรา “เต๋าแห่งฟิสิกส์ (The Tao of Physics) แปลโดยวเนช เฮเลนา นอร์บอร์ก-ฮ็อดท์ “อนาคตอันเก่าแก่ (Ancient Futures : Learning from Ladakh)” แปลโดยพจนา จันทรสันติ ภัทราภรณ์ มูลสวัสดิ์ “ความคิดแบบธรรมชาตินิยมในพุทธปรัชญา” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาปรัชญา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นต้น ซึ่งเป็นงานที่สะท้อนให้เห็นข้อคำสอนของพุทธปรัชญาอย่างเด่นชัด

เครื่องมือที่ใช้ในหลักตรรกศาสตร์ (logic) 2 ระบบ ได้แก่ วิธีนิรนัย (Deductive Logic) และวิธีอุปนัย (Inductive Logic) ดังกล่าวแล้ว ส่วนการนำเสนอใช้วิธีอธิบายเชิงวิเคราะห์ โดยแบ่งเนื้อหาเป็น 3 บทคือ

บทที่ 2 กล่าวถึงปรัชญาธรรมชาตินิยมโดยทั่วไป และชี้ให้เห็นว่าพุทธปรัชญามีความคิดเป็นธรรมชาตินิยมอย่างไร

บทที่ 3 อธิบายทัศนะมนุษย์นิยมโดยทั่วไป และลักษณะมนุษย์นิยมของพุทธปรัชญาที่แม้จะให้ความสำคัญแก่มนุษย์ จัดให้มนุษย์เป็นจุดศูนย์กลางของโลกธรรมชาติ แต่มนุษย์ก็มีฐานะเท่าเทียมกับสิ่งอื่นในธรรมชาติ ในฐานะที่เป็นเพื่อนร่วมวิญญูสงสาร และในฐานะของสิ่งที่รู้จักคิด มนุษย์ยังมีหน้าที่ต้องรับผิดชอบต่อธรรมชาติอีกด้วย

บทที่ 4 เป็นการวิเคราะห์โครงสร้างทางอภิปรัชญาของโลกทัศน์ต่าง ๆ ทั้ง
ปรัชญาตะวันออก เช่น ฮินดู เต๋า ขงจื้อ และภูมิปัญญากรีก-โรมัน โลกทัศน์ของศาสนาฮิว
และคริสตศาสนา โลกทัศน์ของปรัชญาวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ อันจะนำไปสู่บทสรุปท่าที
ของมนุษย์ต่อธรรมชาติในทัศนะพุทธปรัชญา ในบทที่ 5